

Јасна В. Стојановић¹

Универзитет у Београду – Филолошки факултет, Београд

ДОН КИХОТ КАО СЛАГАЛИЦА

Сервантесов *Дон Кихот* у традиционалним тумачењима слови као пародија на витешке романе. У раду желимо да покажемо да је модел витешког романа тек полазиште које писац користи да би га потом превазишао, обогатио, разрадио и преформулисао, готово до непознатљивости. *Дон Кихот* се не може сврстати ни у једну подврсту романа у оптицају у шпанској књижевности 17. века. Он је остварење *sui generis* које превазилази све тадашње жанрове, истовремено садржавајући елементе готово свих њих, било да припадају идеалистичком или реалистичком току, ученој или народној књижевности, прози или песништву, па чак и драми. Показаћемо како су у *Дон Кихота* уткане разнородне жанровске примесе (пикарске, пасторалне, љубавне, авантуристичке, витешке, аутобиографске, фолклорне, итд.) и како их аутор креативно комбинује и поиграва се њима, уз обилато коришћење ироније и хумора. Својим авангардним поигравањем жанровима Сервантес преиспитује темељне поставке литерарног стварања, указујући нам се као јединствен експериментатор у историји целокупне светске литературе.

Кључне речи: *Дон Кихот*, Сервантес, роман, шпанска књижевност 17. века

Први преводилац *Дон Кихота* на српски, Ђорђе Поповић - Даничар, забележио је крајем 19. века да би сваки нараштај читалаца требало да има свој превод Сервантесовог ремек-дела. Ако бисмо се држали овог

¹ Филолошки факултет, Катедра за иберијске студије, Студентски трг 3. 11000 Београд. jasto@fil.bg.ac.rs

постулата, нешто слично бисмо могли рећи и за тумачење овог романа, неминовно другачије из генерације у генерацију и из века у век.

Сервантистика је релативно млада, али веома жива грана хиспанистике, посвећена савременим методолошким приступима и новим виђењима Сервантесовог опуса, као и проналажењу одговора везаних за живот и стваралаштво највећег шпанског писца. Она такође нуди осврт на непознате текстове и чињенице, јер и после 400 година још увек има загонетки које ваља разрешити, скривених или изгубљених рукописа које треба протумачити, као и докумената који израњају из архива, државних и приватних библиотека и легата. Велики помак у проучавању донеле су пишчеве четиристогодишњице, богато обележене диљем хиспанског света, а и шире: четиристогодишњица првог дела романа 2005, другог 2015, као и Сервантесове смрти 2016. године, да поменемо само најзначајније.

У наставку следе неколика хеуристичка размишљања о природи *Дон Кихота*, о његовом *поетичком дизајну*, поникла на плодном тлу које су засејале генерације тумача, како у Шпанији тако и у светској, али и у српској хиспанистици.² Свакако смо свесни да су могућности тумачења вишеструке, да је *Кихот* не само полисемично, већ и амбивалентно дело, као и да је наш поглед релативан јер зависан од садашњег хоризонта очекивања. Ипак, одређени приступ се мора одабрати, као што се, с друге стране, не могу истовремено ни проучавати сви аспекти.

За полазиште узимамо инспиративно становиште чилеанског теоретичара Феликса Мартинес Бонатија да је *Дон Кихот* „Филигрански сложено остварење, виртуозно са занатског становишта и раскошно по својим бројним имагинативним стиловима, по поигравању метафикцијом, алегоријским сликама и трајним симболима“³ (Martínez Bonati, 1995: XII).

Сервантес као експериментатор

Сервантесово литерарно стварање било је другачије и самосвојно у односу на савременике. У шпанском бароку није постојала поетика романа, па је писац полазио од општих теоријских знања стечених у античким и италијанским поетикама 16. века, у књизи шпанског аристотеловца Лопес

² Наравно, није ми намера да понудим тумачење *Кихота* које би тежило некаквој целовитости, ако је она уопште могућа. Нећу се бавити ни историјским прегледом критичких тумачења Сервантесовог романа. А када је у питању српска сервантистика, основна знања на ову тему могу се пронаћи у књигама *Дон Кихот Мигела де Сервантеса* и *Књига о Сервантесу* Љиљане Павловић-Самуровић, као и делима/текстовима од којих је већи део регистрован у књизи *Како смо читали Дон Кихота: српска књижевна критика о Сервантесовом роману* (Стојановић, 2014).

³ “Es también una obra de la más complicada artesanía literaria, rica en ingenio técnico, variados estilos de imaginación, juegos metaficticios e intertextuales, imágenes alegóricas y perdurables símbolos”.

Пинсијана, као и у наративним моделима властитог доба. Он је, заправо, сам поставио принципе састављања своје прозне творевине, своје „књиге“ (модерни појам романа није постојао, као ни терминологија – та дела су била само *libros*) (Riley, 1998: CXLI). На тај начин писац ствара нешто сасвим ново, творевину која се не уклапа ни у једну постојећу подврсту оновремене шпанске књижевности, а истовремено дело изнад свих дела пошто сажима елементе целокупне књижевности пишчевог времена, али и оне која му је претходила.

Формално (и традиционално), *Кихот* се сврстава у витешки роман, односно у пародије на витешки роман. Знамо да сам Сервантес у предговору каже да му је намера да „разори уважење и оно место које у свету и светини имају књиге о витезовима“⁴ (Сервантес 1895: 1, 9). Ипак, он својим настојањем увелико превазилази то одређење. Пародија је само површан разлог који даје, а заправо је реч о „неупоредиво дубљем продухвату, који конфронтира стварност и књижевност на сваки начин и преиспитује сваку врсту институционализоване имагинације“, подвлачи Мартинес Бонати (Martínez Bonati, 1995:17)⁵. Уосталом, то је још давно било јасно нашем Ђорђу Поповићу, који у предговору за свој превод вели:

„Али кад би вредност *Дон Кихоту* била само у пародисању романа о витезовима, он ове не би дуго надживео. [...] *Дон Кихоте* нешто је далеко више него сатира на старе романе“ (Поповић, 1895: XXII).

***Дон Кихот* и витешки роман**

У књижевно-занатском смислу, основна потка *Дон Кихота* јесте у великој мери витешка. Његова наративна шема припада витешком роману, као и карактеристичне, тој подврсти својствене формално-садржинске црте.⁶

Сервантес је био велики љубитељ витешких приповести. У време његове младости ове књиге су имале огроман број љубитеља у свим слојевима шпанског становништва: међу имућним и мање имућним, међу писменим и оним који нису знали да читају, међу младима и старима, великашима, црквеним великодостојницима, часним сестрама, сељанима... Пошто је огроман део публике био слушалачки, организована су јавна читања омиљених епизода (Frenk, 1997). Сервантес ће у *Кихоту* за витешке књиге рећи:

⁴ “no mira a más que a deshacer la autoridad y cabida que en el mundo y en el vulgo tienen los libros de caballerías” (Cervantes, 1998: 18).

⁵ “una empresa incomparablemente más profunda, que confronta realidad y literatura en todas sus formas – y cuestiona todo tipo de imaginación institucionalizada”.

⁶ Витешки роман вуче корене из средњевековне француске књижевности, превасходно дела Кретјена де Троа из 12. века. Распрострањеност и велики успех доживљава у Шпанији у 15. и, нарочито, 16. веку. Припада тзв. идеалистичком току књижевности.

добар ум може у њима да се покаже, јер дају широко и пространо поље на коме без икакве препоне може перо да тече, описујући бродоломе, буре, мегдане и бојеве, приказујући ваљану војводу са свим својствима која се за то ишту [...], описујући сад плачан какав и трагичан догађај, сад весело и неочекивано збитије; овде прекрасна дама, часна, паметна и смерна, тамо витез хришћански, храбар а благ; овамо несразмеран варварски хвалиша, тамо владалац учтив, храбар и разборит; приказујући ваљаност и верност поданичку, величину и милости у госпде; [...]; па кад се ово изврши са љупким стилем и са умним замишљајем, који се што је могуће већма приближује истини, онда ће без сваке сумње творити ткиво изаткано од разних лепих нити, које, довршено, показиваће нам толико савршенство и красоту да ће постићи најлепши циљ који се иште од списа, а то је да да у исти мах подучава и забавља, као што рекох, јер слободно писање ових књига даје маха да се писац може показати као епик, лирик, трагик, комик, са свима оним стварима које у себи садржавају најслађе и најпријатније науке песништва и говорништва⁷ (Сервантес, 1895: 2, 231).

Протагониста ових романа је витез који креће у авантуре јуначког типа (*caballero andante*). Структура подразумева линеарно низање епизода, теоријски бесконачно (једна пустоловина = једно поглавље) и главе са епиграфима (проширеним насловима, којима се Сервантес поиграва, често их комично изврћући). Ову рудиментарну структуру Сервантес комбинује са цикличном, јер његов јунак три пута полази у свет и враћа се, да би на концу дело заокружио, то јест завршио, Кихановом смрћу. После друге књиге наставка нема – бар не Сервантесовог –, док су у витешким романима подвиге настављали јунакови потомци: синови, унуци, прауници.

Типично витешки су и бројни други елементи: **тема** јунака који одлази у свет да штити слабе и доноси правду; **фабуларни мотиви** (проглашење за витеза, симболична имена и титуле, фантастични мотиви попут зачаране пећине, и многи други); **ликови**: витез, штитоноша, вољена дама, виле, чаробњаци и чудовишта (ови последњи се додуше, јављају

⁷ „que era el sujeto que ofrecían para que un buen entendimiento pudiese mostrarse en ellos, porque daban largo y espacioso campo por donde sin empacho alguno pudiese correr la pluma, describiendo naufragios, tormentas, rencuentros y batallas [...]; pintando ora un lamentable y trágico suceso, ahora un alegre y no pensado acontecimiento; allí una hermosísima dama, honesta, discreta y recatada; aquí un caballero cristiano, valiente y comedido; acullá un desafortado bárbaro fanfarrón; acá un príncipe cortés, valeroso y bien mirado; representando bondad y lealtad de vasallos, grandezas y mercedes de señores. [...] Y siendo esto hecho con apacibilidad de estilo y con ingeniosa invención, que tire lo más que fuere posible a la verdad, sin duda compondrá una tela de varios y hermosos lizos tejida, que después de acabada tal perfección y hermosura muestre, que consiga el fin mejor que se pretende en los escritos, que es enseñar y deleitar juntamente, como ya tengo dicho. Porque la escritura desatada destes libros da lugar a que el autor pueda mostrarse épico, lírico, trágico, cómico, con todas aquellas partes que encierran en sí las dulcísimas y agradables ciencias de la poesía y de la oratoria” (Cervantes, 1998: I, 549-550).

само у Кихотовој машти); **приповедачки поступак** са карактеристичним поступцима: свезнајућим приповедачем, казивањем у трећем лицу, делатним приповедачем, мистификацијом, итд. Такође је свеприсутан **витешки идеал**, који подразумева борбу за правду и истину, одбрану слабих, верност дами, честитост и поштење, аскетизам и сл.

То је главна матрица, а унутар ње Сервантес смешта друге стилске целине или *предеље маште* (*regiones de la imaginación*), да се послужимо синтагмом Мартинес Бонатија.

Дон Кихот као слагалица

Обе књиге *Дон Кихота* су нека врста слагалице. Чини их скуп, конгломерат целина ствараних на стилски различите начине. Реч је о разнородним поетским световима (стилским универзумима) који су били у оптицају у шпанској књижевности пишчевог доба, а које он на слободан и креативан начин виртуозно склапа у једну целину. Уместо да напише роман чисте форме – витешки, пасторални, пикарски, авантуристички... –, као што су чинили његови савременици Алеман, Лопе де Вега, Кеведо и други, он бира да њихове матрице комбинује и стваралачки преобрази. У *Кихоту* су заступљене црте готово свих главних врста и подврста шпанске књижевности оног доба, и то:

- пикарски жанр;
- пасторални жанр;
- народна књижевност (романсе и друге народне песме и учене композиције писане по њиховом моделу; изреке, пословице, загонетке, приче);
- јуначка поезија (народна и учена);
- љубавни жанр (љубавна новела, звана италијанском или дворском);
- маварски жанр, одн. тематика (типично шпанска, приказује на идеализован начин исламски свет, ликове и обичаје);
- историјске хронике (поглавља 39 до 42 првог дела, епизода је позната под називом “Historia del cautivo”);
- аутобиографски жанр;
- епистоларни жанр;
- доктринарни списи;
- свет комедије и трагедије.

Сви ови светови присутни у *Кихоту* нису само јукстапонирани, већ и међусобно контаминирани елементима који им по дефиницији не припадају, тако да нису сасвим стилски чисти (Martínez Bonati, 1995: 50). Мартинес Бонати прецизно дефинише различите начине уклапања тих разнородних садржаја и разврстава их у неколико категорија. Сервантес се не задовољава пуким преузимањем наративно-стилског кључа

поменутих жанрова, већ често и радо изврће њихову конвенционалну матрицу. Поиграва се њима и тако показује ироничан став према утврђеним моделима, али и несвакидашњу креативност. Тако поступа са витешком фикцијом (Дон Кихот са собом никад не носи новац, јер ни у једној витешкој књизи није прочитао да витезови плаћају боравак у крчми. Услед ове иронизације долази до судара са светом у ком се он и Санчо крећу, те је Санчо због неплаћања цеха ћебован; I, 3); са пасторалом у епизоди о Марсели из *Дон Кихота* (I, 11-14), затим са *византијским*, тј. пустоловним моделом (прича о Ани Феликс и њеном веренику из другог дела романа), са маварском тематиком, јуначком епиком (Роке Гинарт), ученом епиком (стада оваца – војске), али и са пикареском.

Пример пикареске веома је илустративан. Иако је овај жанр био изузетно популаран међу писцима почетком 17. века, Дон Мигел није написао ниједан пикарски роман, вероватно сматрајући, како мисле Реј и Севиља, да су пикарева перспектива и поглед на свет превише уски и једнодимензионални (Rej/Sevilja, 2009: 69). Ипак, снажно привучен могућношћу приказивања бујног света шпанског подземља, Сервантес радо уноси пикарске елементе у своја дела, али по свом нахођењу, надограђујући и богатећи установљену поетику⁸. Другачије користи пикарске теме, жаргон и атмосферу, а примера има у *Кихоту* (епизода о ослобађању галијаша, одломци у којима се појављује Хинес де Пасамонте, и други), новелама (где уместо типичног усамљеног маргинала који огорчено приповеда о својој судбини срећемо двојицу или више пикара: *Ринконете и Кортадиљо*, *Брак на превару*, *Разговор паса*) и драмским делима (Стојановић, 2011).

У оваквим и сличним поступцима огледа се пишев отклон према традиционалним формама шпанске књижевности властитог времена, али и навикама књижевног света. С једне стране се од њих дистанцира, преобликујући их према својој естетици, а са друге преузима и користи на оригиналан начин.

Мартинес Бонати подвлачи да Сервантес, иако није проналазач наративне вишерегионалности, „објективизује, иронише и изврће комплетан систем књижевних универзума, ширећи границе људске имагинације (и не само оне традиционалне), истовремено [...] отварајући пут реалистичкој и једнообразној имагинацији модерног романа, творевини коју, ипак, не успева да створи“⁹ (Martínez Bonati, 1995: 79)¹⁰.

⁸ Каноном пикарског романа у бароку сматрано је дело *Гусман од Алфараћа* Матеа Алемана, објављен у два дела, 1599. и 1604.

⁹ “Es quien objetiva, e ironiza y subvierte el sistema completo de las regiones literarias, y con ello expone los límites, no sólo tradicionales, de la imaginación humana—al mismo tiempo que [...] despeja el camino para la imaginación realista y uniregional de la novela moderna, sin llegar a crearla”.

¹⁰ У том смислу, Мартинес Бонати одриче *Кихоту* статус првог модерног романа, чије је

У складу с тим, уколико бисмо хтели да изведемо некакву категоризацију, тј. дефинишемо *Кихота* као идеалистички или реалистички роман, питање је да ли би такво одређивање уопште имало смисла. Општа атмосфера, односно преовлађујући амбијент дешавања у *Кихоту* може се подвести под комични реализам („лажна и иронична веродостојност“ - *realismo cómico*: “verosimilitud adulterada e irónica”) (Martínez Bonati, 1995: 9). У њега је смештена основна радња - полазак сеоског племића Алонса Кихана у свет, у својству самозваног витеза. Главне пустоловине одвијају се у том тзв. комично-реалистичком амбитусу. Али ту су и ликови, мотиви и наративни елементи припадајући идеалистичким формама: принцезе, пастирице и пастири, виле и џинови, чаробни напици и слично (иако готово увек иронично констекстуализовани)¹¹.

Сервантесово дело блиско је реализму по заступљеним елементима шпанске свакодневице оног доба, али до верног приказивања стварности не долази у потпуности, услед комичне стилизације радње, ликова и ситуација. Мада приликом читања *Кихот* оставља снажан утисак живе слике Шпаније и шпанског живота с краја 16. и почетка 17. века (Pavlović-Samurović, 1982: 27)¹², свакако нећемо рећи да је он реалистички роман у смислу литерарног правца XIX века. Даље, јасно је да Сервантес није оперисао модерним термином *реализма*, већ се позивао на *веродостојност*, *истинитост* и *подражавање* и у том смислу чилеански теоретичар подвлачи да је „*Кихот* [...] несумњиво, веома дубока слика живота, и због тога оставља утисак *истинитости*, али та слика живота није *реалистичка*“¹³ (Martínez Bonati, 1995: 5), те га због тога историјски дефинише као *предреалистичко* дело.

Сервантес је уочио разлику између идеалистичке и тзв. реалистичке, хајде да кажемо стварносне књижевности. Поигравао се извлачећи из њиховог судара хумористичке ефекте и доказујући, на трагу *Селестине*, да предмет описивања књижевног дела не морају бити само извештачени, стилизовани и улепшани светови и јунаци, већ и свакодневица, обичан свет, па чак и потпуни маргиналци. Он иде и корак даље, контрастирајући,

---

главно обележје унутрашња хомогеност и где аутори следе једну матрицу, без мешања других примеса, дајући тон дела на првим странама, па обично већ ту препознајемо са каквим штивом имамо посла.

¹¹ Мартинес Бонати назива „врхунском смелашћу“ Сервантесово стављање у исти контекст, тј. у исте наративне ситуације, ликове који по дефиницији припадају различитим естетским универзумима (1995: 54).

¹² „То није реалистички документ у дословном значењу те речи [...], нити дело у коме су остали систематски забележени извесни историјски догађаји или социјалне особености карактеристичне за оно доба. *Дон Кихот* је много више – у њему је дата оштроумно, најчешће иронично, понекад немилосрдно насликана једна визија шпанског друштва у својој суштини.“

¹³ “El Quijote es, por cierto, una imagen, muy profunda, de la vida, y por ello se lo sabe verdadero pero su imagen de la vida no es una imagen realista”.

преплићући, па и спајајући те универзуме и подижући на тој играрији грађевину свог романа.

За ту тему, опет, везано је питање односа књижевности и живота, тј. стварности и фикције, а присуство и деловање читања на људе и њихов живот стално се провлачи и проблематизује. Не заборавимо да су управо књиге разлог идалгове поремећености и жеље да опонаша литерарне витезове. У *Кихоту* постоје бројне расправе и судови протагониста на ову тему. Не треба да заборавимо да је Гутембергов изум, који је књигу учинио доступном широј публици, у Шпанији пишчевог доба присутан тек стотињак година. Први масовни читаоци били су наивни попут деце и лако се дешавало да поверују да је то што читају истинито и могуће¹⁴.

Алонсо Кихано, племић нижег ранга (*hidalgo*), из света своје реалности (манчанског села с почетка XVII века) полази у свет маште, желећи да буде витез. Сервантес својом главном идејом супротставља књижевну стилизацију прозаичности живота, што се у књизи исказује кроз контрастирање два нивоа фикције (бар): живот Алонса Кихана пре поласка у авантуре, као „обичног“ Кастиљанца његовог доба, и његов витешки живот. Но све се компликује пошто и тај његов „пређашњи живот“ јесте књижевност, па се супротстављају и контрастирају две врсте књижевне фикције: витешка са сервантесовском, односно *romance* са *novel* (стари, идеалистички начин фабулирања приписан „романтичким повестима“, и нови, реалистичког предзнака). Разграничење се додатно замућује јер се Кихотове авантуре сваки пут изнова називају *истинитом причом* (*historia verdadera*), како од стране самог јунака, тако и приповедача.

Сервантес значи супротставља две врсте фикције: ону невероватну, идеалистичку, типа витешких романа, и ону веродостојну, која опонаша стварност. Међутим, тај однос се компликује и умножава у другом делу романа, када самозвани витез сазнаје да је о њему написана књига. Говори Санчо:

ноћас је дошао син Бартолома Караска, који се у Саламанки учио и постао бакалауреус, па кад сам отишао да га поздравим казао ми је да је већ у књигама исписана повест ваша и зове се *Велеумни племић Дон Кихоте од Манче*; па вели, да мене тамо помињу баш са правим именом Санчо Панса, и сењору Дулсинеју од Тобоса, са другим стварима, које су биле само међу нама, да сам се морао крстити од чуда како је то могао да дозна онај који је то писао¹⁵ (Сервантес, 1895: 3, 32).

¹⁴ Лако се може направити паралела са интернетом данас: колико смо изложени свакаквим информацијама, правим и измишљеним, и колико је тешко разлучити истину од лажи, тачну вест од оне спиноване и тенденциозне?

¹⁵ “que anoche llegó el hijo de Bartolomé Carrasco que viene de estudiar de Salamanca, hecho bachiller, y yéndole yo a dar la bienvenida me dijo que andaba ya en libros la historia de vuestra merced, con nombre del *Ingenioso Hidalgo don Quijote de la Mancha*; y dice que me mientan a mí en ella con mi mismo nombre de Sancho Panza, y a la señora Dulcinea del Toboso, con otras cosas que pasamos nosotros a solas, que me hice cruces de espantado cómo las pudo saber el historiador que las escribió” (Cervantes, 1998: I, 645).

То је сада дакле трећи ниво фикције који уноси Сервантес. Љиљана Павловић-Самуровић напомиње да Кихот „Караску изражава забринутост због могућих одступања од истине. Њему, који је током својих витешких лутања непрекидно преображавао стварност, сада је веома стало до *истинитог* приказивања његове фикције“ (Pavlović-Samurović, 2002: 119).

Међутим, током писања другог дела Сервантес је непријатно изненађен сазнањем да је 1614. из штампе изашао наставак Дон Кихотових авантура који је написао Алонсо Фернандес де Авељанеда, особа чији идентитет до данас није разоткривен и који се крије иза псеудонима. Шокиран и љут, он решава да креативно искористи нанесену увреду: жури да заврши свој рукопис и у њега укључује разговор о лажном наставку. У глави 59 другог дела, Дон Кихот и Санчо разговарају са Дон Хуаном, читаоцем апокрифне књиге, који признаје:

Ви сте, господине, зацело прави Дон Кихот од Манче, звезда и светило скинтничарскога витештва, на јед и пакост ономе који је без права хтео да узме ваше име и да поништи ваша дела, као што је учинио писац ове књиге коју сам вам овде донео¹⁶ (Сервантес, 1896: 4, 218).

А у 72. главу друге књиге писац укључује лик из лажног наставка, Алвара Тарфа, коме витез тражи да изјави како је онај други, Авељанедин Кихот, фалсификат, што ће бити званично исказано и потписано пред сведоцима:

У то дође и доба ручка и Дон Кихоте стаде да обедује са Дон Алваром. Случајно дође у крчму месни кмет са једним писарем, те пред кмета Дон Кихоте изнесе молбу да он по своме праву иште да Дон Алваро Тарфе, витез, који је ту присутан, изјави пред кметом како он није познавао Дон Кихота од Манче, који је такође ту присутан, и да то није онај који је штампан у повести под насловом: *Други део Дон Кихота од Манче*, сачињен неким Авељанедом, родом од Тордесиља. И, укратко да кажемо, алкалде то сачини правно ваљано; изјава се начини са свим формалностима које у таквим приликама треба да се поштују, чему су се Дон Кихоте и Санчо пуно обрадовали¹⁷ (Сервантес, 1896: 4, 323 /прилагођено/).

¹⁶ “sin duda vos, señor, sois el verdadero don Quijote de la Mancha, norte y lucero de la andante caballería, a despecho y pesar del que ha querido usurpar vuestro nombre y aniquilar vuestras hazañas, como lo ha hecho el autor deste libro que aquí os entrego” (Cervantes, 1998: I, 1112).

¹⁷ “Llegóse en esto la hora de comer; comieron juntos don Quijote y don Álvaro. Entró acaso el alcalde del pueblo en el mesón, con un escribano, ante el cual alcalde pidió don Quijote, por una petición, de que a su derecho convenía de que don Álvaro Tarfe, aquel caballero que allí estaba presente, declarase ante su merced como no conocía a don Quijote de la Mancha, que asimismo estaba allí presente, y que no era aquel que andaba impreso en una historia intitulada *Segunda parte de don Quijote de la Mancha*, compuesta por un tal de Avellaneda, natural de Tordesillas. Finalmente, el alcalde proveyó jurídicamente; la declaración se hizo con todas las fuerzas que en tales casos debían hacerse, con lo que quedaron don Quijote y Sancho muy alegres” (Cervantes, 1998: I, 1208).

По свему реченом видимо да се Сервантес појављује као претеча метафикције, на шта указују бројни елементи. Осим што комбиновањем жанрова преиспитује моделе барокне књижевности, он у *Дон Кихота* уноси литературу и на разне друге начине: проблематизацијом њеног утицаја на читаоце, расправама о литерарним питањима, сталним конфронтирањем књижевности и живота и разматрањем односа које та два плана могу да граде. Преплитањем и преклапањем више нивоа фикције, као и честим смењивањем приповедачких перспектива (сприповедача на протагонисту, са једног приповедача на другог, с приповедача на читаоца, и то често без најаве), писац ће исказати велико мајсторство. Енглески хиспаниста Едвард Рајли (Riley), класични ауторитет по питању Сервантесове теорије романа, ове, као и друге аспекте, назива *наративном манипулацијом*.

Закључци

Дон Кихот је остварење које се неуклапа ни у једну подврсту шпанског барокног романа, већ их све сажима на несвакидашњи и оригиналан начин. Он је не само иновативно, већ и авангардно дело, далеко испред свог времена. Необичан модел фабулирања који Сервантес уводи, раскошан и софистициран, не подаје се лако: ретко кад једнодимензионалан и недвосмислен, барокно разигран, пред читаоце поставља многобројне загонетке и изазива различите реакције и интерпретације. Одатле је, вероватно, већ четири стотине године неисцрпна тема занимања, истраживања и надахнућа.

Литература

- Поповић, Ђ. (1895). Сервантесов живот и дела му. У М. де Сервантес, *Велеумни племић Дон Кихоте од Манче* (св. 1, стр. 7-29). Београд: Задужбина И. М. Коларца.
- [Popović, Đ. (1895). Servantesov život i dela mu. U M. De Servantes, *Veleumni plemić Don Kihote od Manče* (sv. 1, str. 7-29). Beograd: Zadužbina I. M. Kolarca]
- Стојановић, Ј. (2011). Сервантесова формула пикареске. *Наслеђе*, 18, 25-38.
- [Stojanović, J. (2011). Servantesova formula pikareske. *Nasleđe*, 18, 25-38]
- Стојановић, Ј. (2014). *Како смо читали Дон Кихота. Српска књижевна критика о Сервантесовом роману*. Београд: Фокус – Форум за интеркултурну комуникацију.
- [Stojanović, J. (2014). *Kako smo čitali Don Kihota. Srpska književna kritika o Servantesovom romanu*. Beograd: Fokus – Forum za interkulturnu komunikaciju]
- Frenk, M. (1997). *Entre la voz y el silencio. (La lectura en tiempos de Cervantes)*. Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos.
- Martínez Bonati, F. (1995). *El Quijote y la poética de la novela*. Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos.

- Rej Asas, A, Sevilja Arojo, F. (2009). *Servantes. Život i književnost*. Beograd: Signature, 2009.
- Riley, Edward (1997), „Tradición e innovación en la novelística cervantina“. *Bulletin of the Cervantes Society of America* 17.1 (1997): 46-61.
<https://www.h-net.org/~cervantes/csa/artics97/riley.htm> [28.1.2021]
- Riley, E. (1998). Cervantes: Teoría literaria. In Cervantes, M. de (1998). *Don Quijote de la Mancha* (Vol. 1, pp. 129-141). Barcelona: Instituto Cervantes, Crítica.
- Pavlović-Samurović, Lj. (1982). *Don Kihot Migela de Servantesa*. Beograd: ZUNS.
- Pavlović-Samurović, Lj. (2002). *Knjiga o Servantesu*. Beograd: Naučna.

Извори

- Сервантес, М. де (1895, 1896). *Велеумни племић Дон Кихоте од Манче* (св. 1– 4) (Ђ. Поповић, прев.). Београд: Задужбина И. М. Коларца.
- [Servantes, M. de (1895, 1896). *Veleumni plemić Don Kihote od Manče* (sv. 1– 4) (Ђ. Popović, prev.). Beograd: Zadužbina I. M. Kolarca]
- Cervantes, M. de (1998). *Don Quijote de la Mancha* (Vol. 1). Barcelona: Instituto Cervantes, Crítica.

DON QUIXOTE AS A PUZZLE

S u m m a r y

In traditional interpretations, Cervantes' *Don Quixote* is known as a parody of the romances of chivalry. In this essay we want to show that the model of the chivalric novel is only a starting point that the writer overcomes, enriches, elaborates and reformulates until it becomes almost unrecognizable. *Don Quixote* cannot be classified in any subgenre of the novel in 17th century Spanish literature. It is a *sui generis* work that transcends all the genres of the time and at the same time contains elements of almost all genres, whether they belong to the group of idealistic or realistic works, to art or popular literature, to prose or poetry, or even to drama. We show how different genres are incorporated into *Don Quixote* (picaresque, pastoral, romance, adventure novel, chivalric novel, etc.) and how the author creatively combines them with irony and humor. With his avant-garde play with genres, Cervantes puts the basic principles of literary creation to the test and proves to be a unique experimenter in the history of world literature.